

حمایت از شهود

(در حقوق ایران، فرانسه و اسناد بین المللی)

با نگاهی به لایحه جدید قانون آیین دادرسی کیفری

تألیف:

زینب باقری نژاد

با دیباچه‌ی:

دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی

سرشناسه	باقری نژاد، زینب ۱۳۹۳-
عنوان قراردادی	ایران. قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	حمایت از شهود (در حقوق ایران، فرانسه و اسناد بین‌المللی) / تألیف: زینب باقری نژاد؛ با دیباچه علی حسین نجفی ابرندآبادی.
مشخصات نشر	تهران: خرسندی، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	۱۴۴ ص.
شابک	978-600-114-230-7
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: گواهی و گواهان -- حمایت
موضوع	: گواهی و گواهان
موضوع	: حقوق تطبیقی
شناسه افزوده	: نجفی ابرندآبادی، علی حسین ۱۳۳۱- مقدمه‌نویس.
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۱ ح ۸ ب/ ۴۸۳ K
رده‌بندی دیوید	۳۴۷/۴۵
شماره کتابشناسی ملی	۲۸۲۶۹۹۹

انتشارات خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب فقهی، حقوقی و علوم سیاسی

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین

پانین تر از خیابان لبافی نژاد، کوچه مینا، پلاک ۲۰

تلفن: ۵ - ۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵ - ۶۶۹۰۵۸۴

پست الکترونیک: Khorsandypub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

حمایت از شهود

(در حقوق ایران، فرانسه و اسناد بین‌المللی)

تألیف: زینب باقری نژاد

با دیباچه‌ی: دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی

چاپ اول: ۱۳۹۱ - شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

حروفچینی: زرنگاران مهرخلاق

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-114-230-7

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۲۳۰-۷

فهرست مطالب

۱۱.....	دیباچه.....
۱۷.....	درآمد.....
بخش نخست: رویکرد نظری در حمایت از شهود	
۲۴.....	فصل نخست: شهادت و ضرورت حمایت از شاهد.....
۲۴.....	مبحث نخست: مفهوم شهادت.....
۲۴.....	گفتار نخست: تعریف شهادت و اهمیت آن.....
۲۴.....	الف: تعریف شهادت.....
۲۹.....	ب: اهمیت شهادت.....
۳۰.....	۱: اهمیت شهادت برای عدالت.....
۳۱.....	۲: اهمیت شهادت برای اصحاب دعوا.....
۳۱.....	گفتار دوم: تعریف شاهد.....
۳۲.....	الف: شاهد در معنای خاص.....
۳۴.....	ب: شاهد در معنای عام.....
۳۴.....	۱: مطلع.....
۷.....	۲: مخبر و نفوذی.....
۴۱.....	مبحث دوم: ضرورت حمایت از شاهد در موارد خاص.....
۴۲.....	گفتار نخست: جنسیت شاهد.....
۴۴.....	گفتار دوم: سن شاهد.....
۴۴.....	الف: کودکی.....
۴۸.....	ب: سالمندی.....
۴۹.....	گفتار سوم: ویژگی‌های خاص برخی از جرایم.....
۵۰.....	الف: جرایم سازمان یافته.....
۵۵.....	ب: جرایم جنسی.....
۵۹.....	فصل دوم: مبانی و علل حمایت از شهود.....

مبحث نخست: حمایت از شهود در پرتو صیانت از حقوق افراد و کرامت انسانی.....	۵۹
گفتار نخست: حمایت از حقوق بزه دیدگان.....	۶۰
گفتار دوم: حمایت از شهود در چالش با حقوق متهم.....	۶۴
مبحث دوم: حمایت از شهود در پرتو صیانت از عدالت.....	۷۴
گفتار نخست: جلوگیری از انحراف فرایند دادرسی و اشتباه مقام قضایی.....	۷۴
گفتار دوم: دسترسی به دادرسی منصفانه و اجرای عدالت.....	۸۰

بخش دوم: رویکرد عملی در حمایت از شهود

فصل نخست: حمایت از شهود در پرتو رویکردهای غیرکیفری.....	۸۵
مبحث نخست: تغییر در شیوه تحصیل شهادت.....	۸۶
گفتار نخست: حمایت از شاهد در جلسه دادرسی.....	۸۶
الف: غیرعلنی کردن جلسه دادرسی.....	۸۶
ب: ایجاد مانع بین شاهد و متهم.....	۹۱
گفتار دوم: تحصیل شهادت در خارج از جلسه دادرسی.....	۹۱
الف: شهادت از طریق وسایل ارتباط از راه دور.....	۹۲
ب: شهادت در اتاق قاضی بدون حضور متهم.....	۹۵
پ: حضور قاضی در محل اقامت شاهد.....	۹۷
مبحث دوم: تغییر هویت و یا تغییر اقامتگاه شاهد.....	۹۹
گفتار نخست: تغییر هویت.....	۹۹
الف: شهادت از طریق اسم مستعار.....	۹۹
ب: تغییر در اسناد هویتی شاهد.....	۱۰۰
پ: تغییر وضعیت جسمانی شاهد.....	۱۰۱
گفتار دوم: تغییر اقامتگاه شاهد.....	۱۰۲
مبحث سوم: حمایت‌های مالی و جسمانی.....	۱۰۶
گفتار نخست: حمایت‌های مالی.....	۱۰۶
الف: پرداخت خسارت به شاهد در صورت ادعای ضرر و زیان.....	۱۰۶
ب: حمایت از اموال شاهد.....	۱۱۰
گفتار دوم: حمایت‌های جسمانی.....	۱۱۱
الف: در جلسه دادرسی.....	۱۱۱
ب: در خارج از جلسه دادرسی.....	۱۱۳
فصل دوم: حمایت از شهود در پرتو اقدامات کیفری.....	۱۱۵
مبحث نخست: حمایت در قوانین ماهوی.....	۱۱۵
گفتار نخست: جرم انگاری.....	۱۱۶
الف: جرم انگاری تهدید شاهد.....	۱۱۶
ب: جرم انگاری توهین به شاهد.....	۱۱۸
پ: جرم انگاری افشای هویت یا اقامتگاه شاهد.....	۱۲۰

گفتار دوم: مصونیت شاهد و اخذ ضمانت احتیاطی.....	۱۲۵
الف: مصونیت شاهد.....	۱۲۶
ب: اخذ ضمانت احتیاطی.....	۱۲۹
مبحث دوم: حمایت در قوانین شکلی.....	۱۳۲
گفتار نخست: بازداشت موقت متهم.....	۱۳۲
گفتار دوم: اخذ وثیقه از متهم.....	۱۳۶
منابع.....	۱۳۹

مشارکت امن شهروندان با عدالت کیفری

دیباچه

۱. عدالت کیفری به یک عبارت، عملکرد مجموعه نهادها و تشکیلات دولتی، قضایی و اجرایی است که پس از ارتکاب جرم، در چارچوب آنچه فرایند رسیدگی کیفری نام گرفته است، به دستگیری مظنون، تعقیب و محاکمه متهم و مجازات محکوم یعنی مجرم می‌پردازند. فرایند کیفری مانند هر فرایندی دارای یک نقطه آغاز (دستگیری و توقیف مظنون)، یک جریان (تعقیب، تحقیقات، محاکمه و محکومیت متهم) و یک نقطه پایانی (مجازات محکوم) است که هر یک از این مراحل سه گانه، تابع تشریفات خاص خود و در عین حال ملزم همکاری، مشارکت و مداخله نهادها و اشخاص مختلفی مانند بزه‌دیده، شاهد، مخبر، مردم، وکیل، پلیس، دادسرا، دادگاه و نهادهای متولی اجرای محکومیت‌های کیفری است. رعایت تشریفات قانونی در مراحل مختلف رسیدگی کیفری، مشارکت بی‌دغدغه شهروندان و مداخله قانونمند مقام‌ها یا نهادهای رسمی در عدالت کیفری، بی‌تردید به اقدام‌های آن مشروعیت و جنبه عادلانه می‌بخشد.

۲. بدین ترتیب، عدالت کیفری که متضمن رعایت حقوق جامعه، بزه‌دیده، متهم و محکوم است (دادرسی عادلانه نسبت به متهم و رفتار عادلانه نسبت به شاکی یا بزه‌دیده) همچون چرخه‌ای عمل می‌کند که عملکرد منسجم و نیز پیشروی و پیشرفت آن منوط به همکاری متوازن اشخاص با نهادهای دولتی است. چنانچه بزه‌دیده از اقامه شکایت اجتناب کند، مطلع، مخبر قانونی، شاهد یا به طور کلی مردم، مراتب وقوع جرم را به کارگزاران عدالت کیفری افشا و اعلام نمایند، جامعه مدنی در مراحل تعقیب و محاکمه با دستگاه عدالت کیفری همکاری نکند و یا قاضی و سایر کارگزاران عدالت قضایی، استقلال قضایی و یا تمامیت معنوی یا جسمانی خود را

به جهاتی در معرض خطر و تهدید احساس کنند، چرخ‌های عدالت کیفری بگردد و متوقف می‌شود. پیامد چنین وضعی در جامعه، چیزی جز بی‌عدالتی کیفری و به تعبیر امروزی بی‌کیفرمانی نخواهد بود.

همکاری مردم با عدالت کیفری برای تعقیب و مجازات بزه‌کاران، از آن جهت اهمیت دارد که پلیس به تنهایی حدود یک چهارم جرائم را کشف می‌کند و برای شناسایی و تعقیب بقیه موارد نیازمند همکاری و اعتماد مردم است. مشارکت سازمان‌یافته و قانونی جامعه مدنی (شامل بزه‌دیده، مطلع، مخبر، شاهد و متهم) با نهادهای اجرایی - قضایی عدالت کیفری، بی‌تردید از تکالیف شهروندی اعضای جامعه است؛ تضمین حق شهروندان بر امنیت جانی، مالی و حیثیتی توسط دولت نیز موکول به همکاری آنان با مراجع مختلف عدالت کیفری است. بدین ترتیب، جای شگفتی نیست که قانونگذار در مواردی خودداری مردم از همکاری با نهادهای عدالت کیفری برای کشف یا اعلام و افشاء جرم را جرم انگاری و مجازات می‌کند. (برای مثال ماده ۶۰۶ ق.م.ا. در مورد عدم گزارش جرایم مذکور در ماده مزبور توسط مدیران مؤسسات مربوطه به مراجع قضایی یا ماده ۱۵۹ آ.د.ک. در مورد جلب شهود و مطلعی که بدون عذر موجه، پس از دوبار احضار، حاضر نمی‌شوند).

۳. انجام تکالیف شهروندان در قبال پلیس و دادگستری با هدف تأمین امنیت جامعه از گذر مبارزه قانونمند با بزه‌کاران، منوط به فراهم کردن بستر قانونی و امن همکاری است. یکی از عواملی که عدالت کیفری را از مسیر خود منحرف می‌کند یا از کارآیی و سرعت آن می‌کاهد، احساس نا امنی کنشگران و یاوران رسمی و غیررسمی عدالت کیفری به جهت همکاری با نهادها و مداخله در مراحل مختلف آن است. همچنین، ماهیت پاره ای جرایم، پیشینه و شخصیت بعضی مجرمان سازمان یافته، جهانی شدن بزهکاری سودجویانه و تزویرآمیز و به طور کلی پیدایش سازمان‌های جنایی تروریستی و اقتصادی دارای امکانات مادی - انسانی عظیم و گاه قابل رقابت با نهادهای عدالت کیفری، سبب شده است که فرایند عدالت کیفری تحت تأثیر اقدام‌های تهدیدآمیز آنها قرار بگیرد، به گونه‌ای که از یکسو انفعال، جای انگیزه کُش و واکنش مقام‌های پلیسی و قضایی را بگیرد و از سوی دیگر سکون و سکوت، جایگزین انگیزه همکاری بزه دیده، شاهد، مطلع و مردم گردد. برای مبارزه با چنین تهدیدهایی که امنیت کنشگران پلیسی - قضایی و شهروندان مکلف یا مایل به همکاری با عدالت کیفری را در معرض خطر قرار می‌دهد و اختلال در امنیت

عمومی جامعه را در پی دارد، نظام‌های کیفری داخلی و اسناد کیفری بین‌المللی، تلاش کرده‌اند با پیش‌بینی برخی تدابیر حمایتی، از بزه دیده، شاهد، قاضی و... به ویژه در مقابل جرایم سازمان یافته، شبکه ای و فراملی، حمایت کنند. در این چارچوب می‌توان به جرم‌انگاری اعمال مانع جریان مطلوب فرآیند عدالت کیفری، که به «جرایم علیه فرآیند عدالت قضایی» مشهور شده است، اشاره کرد. (برای نمونه: در سطح داخلی ماده ۶۶۹ ق.م.ا. در مورد تهدید شهود یا ماده ۵۹۷ ق.م.ا. در مورد استنفاف از رسیدگی توسط قاضی یا مواد ۶۴۹ و ۶۵۰ ق.م.ا. در مورد مجازات قسم و شهادت دروغ و در سطح بین‌المللی، ماده ۲۵ کنوانسیون مبارزه با فساد ۲۰۰۳ و ماده ۲۲ کنوانسیون مبارزه با بزه‌کاری سازمان یافته فراملی ۲۰۰۰). در این زمینه مواد ۲۲ و ۳۳ کنوانسیون ۲۰۰۳ به ترتیب به چگونگی «حمایت از شاهدان، کارشناسان و بزه دیدگان» جرایم مرتبط با فساد و «حمایت از کسانی که مراتب ارتکاب جرائم را به مقام‌های ذیصلاح اطلاع می‌دهند» اختصاص یافته است.^۱ کنوانسیون ۲۰۰۰ به نوبه خود، «حمایت از شهود جرائم سازمان یافته فراملی» (ماده ۲۴) و نحوه «اعطاء کمک و حمایت به بزه دیدگان» چنین جرائمی (ماده ۲۵) را، که در برابر تهدید بالقوه مجرمان چند ملیتی و تشکیلاتی و عقبه آنها قرار دارند، به تفصیل پیش‌بینی و به دولت‌های عضو توصیه کرده است.^۲ اسنادی که در مقام مبارزه با جنایات علیه بشریت (جرایم علیه حقوق بشر و حقوق بشردوستانه) می‌باشند نیز با پیش‌بینی برخی تدابیر از قربانیان یا شاهدان این جنایات‌ها در جریان فرآیند رسیدگی حمایت می‌کنند برای نمونه تاسیس یک بخش، یا واحد دائمی کمک به بزه دیدگان و شهود، به موجب بند ۳ ماده ۴۳ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، که از یکسو باید نظرات شهودی ارائه دهد و از سوی دیگر، به طور خاص در زمینه ترمیم آثار جرم، مساعدت مؤثر ارائه کند و یا مواد ۶۷ و ۶۸ آیین‌نامه دادرسی و ادله اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در مورد استماع شهادت شهود از پشت درهای بسته یا از طریق ویدئوی مداربسته یا مواد ۸۷

۱. دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، رهنمودهای تقنینی جهت اجرای کنوانسیون ملل متحد برای

مبارزه با فساد، ترجمه حمید بهره مند، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷.

۲. سلیمی، صادق، جنایات سازمان یافته فراملی، تهران، انتشارات تهران صدا، ۱۳۸۲.

و ۸۸ این آیین نامه در مورد تقاضای حمایت از طرف شهود، از جمله تقاضای عدم افشای نام یا حضور شاهد به صورت گمنام در جلسه دادرسی.^۱

۴. اقدام‌های اتخاذ شده در مقام حمایت از شهود، در سطح ملی و بین‌المللی که در اثر پیش‌رو مورد بررسی قرار گرفته‌اند، در واقع از یک سو به دنبال تضمین کرامت انسانی افراد هستند که حق بر امنیت یکی از مؤلفه‌های آن محسوب می‌شود و از سوی دیگر، به دنبال تضمین جریان عادی فرایند عدالت کیفری از گذر تضمین استقلال قضات و تامین امنیت شهروندانی است که برای مبارزه با مؤلفه‌های ناامنی، یعنی انواع جرائم، با عدالت کیفری همکاری و مشارکت می‌کنند. اما آیا این گونه تدبیرهای قانونی حمایتی از جمله امکان اقامه شهادت از پشت درهای بسته، از طریق ویدئو یا به صورت گمنام، با اصول تضمین کننده دادرسی عادلانه که از دستاوردهای نیم قرن اخیر حقوق کیفری است مغایرت ندارند؟ آیا اینگونه تدابیر حمایتی، در کشورهایی که با دادرسی عادلانه متهم و رفتار عادلانه با بزه دیده بیگانه‌اند و یا حتی نسبت به آنها حساس و مخالف‌اند، موجب سوء استفاده ضابطان یا قضات نمی‌شود؟

وانگهی این مشارکت و همکاری شهروندان با نهادهای عدالت کیفری در افشاء، اعلام، تعقیب و محاکمه جرائم و مجرمان، نه تنها مستلزم تضمین و تامین امنیت آنان است، بلکه به اعتماد آنها به کارایی این نهادها و سلامت اداری - قضایی کارگزاران عدالت کیفری نیز بستگی دارد.^۲ چنانچه کارایی پلیس، دادسرا و دادگاه در پیگیری، تعقیب و رسیدگی جرائم و دسترسی بزه دیدگان به عدالت کیفری، در سطح کلان جامعه محل تردید باشد یا فساد اداری - پلیسی - قضایی در نهادهای ذیصلاح رایج باشد، اعتماد و در نتیجه مشارکت مردم جای خود را به تدریج به «عدالت خصوصی» و «خودکفایی قضایی» خواهد داد.

۱. فلاح، محسن، رفتار عادلانه نسبت به بزه دیده در اسناد چهارگانه دیوان بین‌المللی کیفری، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بشر، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۷؛ دیرباز، مرضیه، رویکرد بزه دیده شناختی به مقررات دیوان بین‌المللی کیفری، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه مفید، ۱۳۸۸؛ سایانی، علیرضا، حمایت از بزه دیدگان در دادگاه‌ها و دیوان کیفری بین‌المللی، رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۹-۱۳۸۸.

۲. رک. قانون ارتقاء سلامت اداری و مبارزه با فساد مصوب ۱۳۹۰.

خانم زینب باقری‌نژاد، دانشجوی پژوهشگر، ساعی و بانگیزه دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی در کتاب خود، حمایت از شهود، تلاش کرده است با بررسی قوانین و مقررات شکلی و ماهوی داخلی و با نگاهی به مقررات بین‌المللی، جنبه‌های مختلف حمایت از شهود و بزه دیدگان در فرایند عدالت کیفری و مسائل ناشی از آن را مورد کاوش قرار دهد. این اثر، بی‌تردید، می‌تواند در اصلاحات قانون آئین دادرسی کیفری از طریق اختصاص یک فصل به سازوکارهای اعطاء حمایت و کمک به قربانیان و شاهدان جرم و مردم و نیز تغییرات آتی قانون تعزیرات (۱۳۷۵) با اختصاص یک فصل به «جرایم علیه عدالت قضایی» مؤثر واقع شود؛ کاری که به نظر می‌رسد قانونگذار در جهت رعایت ملاحظات و مصالح شاهد، با تدوین ماده ۱۸۵ قانون مجازات اسلامی جدید مصوب آذر ۱۳۹۰ انجام داده است.

علی حسین نجفی ابرندآبادی
تهران، ۲۵ اسفند ۱۳۹۰ خورشیدی

۱. بر طبق این ماده، چنانچه حضور شاهد متعذر باشد، گواهی به صورت مکتوب، صوتی - تصویری زنده یا ضبط شده، با احراز شرایط و صحت انتساب، معتبر است.